

Ártárványraktár Múzeum Tervezési nyilatkozata

Kora bronz kor

A késő rézkori badeni időszak végén, a Kr. e. 3. évezred elején különféle népmozgások következtében megváltozott a korábban egységes kulturális képet mutató anyagi kultúra. Kelet felől olyan lovas nép érkezett Kelet-Magyarország területére, melynek vezetői impozáns sírhalmok, kurgánok alá temetkeztek. Dél felől hagyományosan földművelő csoportok húzódtak fel hazánk területére, fejlett fémművességi ismereteket, a bronz – ami réz és ón vagy arzén, esetleg antimon ötvözete - készítésének titkát hozva magukkal. Nyugat felől pedig a Duna mentén érkezett népesség edényművessége és eszközkészlete Portugáliától kezdve a Stonehenge kökörein át egészen a lengyel síkságig és a Csepel szigetig mutat azonosságot. Pest megyében a kora bronzkor legkorábbi időszakában a déli eredetű makói kultúra népessége telepedett meg. Önálló nagy temetőjük nem került elő, csupán magányos sírokat, néhány sírból álló temetkezési helyet ismerünk. Halottaikat elhamvasztották és a maradványokat urnaként használt edénybe helyezték, melyet tállal fedtek le. A megye területéről több mint 30 településük maradványait találták meg. Ezeknek két típusát ismerjük: Az egyik típus telepei nagy felületen szétszóródó néhány gödörből állnak. Ennek megfelelően rövid életű, inkább csak ideiglenes lakóhelyek lehetettek, előfordulásukat a kultúra mozgékony, nagyállattartó életmódjával magyarázzák. Az ilyen típusú lelőhelyeken akár több hektár feltárt területen csupán néhány gödör vagy sír került elő, egymástól gyakran akár 20 méter

távolságra is. A korábbi leletanyagok publikálása, valamint az utóbbi évek, évtizedek nagy felületű feltárásainak köszönhetően azonban bebizonyosodott, hogy számolnunk kell intenzívebb, nagyobb objektum–számú, hosszabb életű makói telepekkel is. Az intenzívebb telepek egy részénél laza, hosszan elnyúló településszerkezet figyelhető meg, amelyet egymástól távol levő, kisebb–nagyobb gödör csoportok jellemeznek, melyek között nagy, üres felületeket lehet találni. Azt, hogy ezeken a lelőhelyeken az egyes gödör csoportok a köztük levő „üres” felületen álló — régészetiileg már megfoghatatlan — felszíni vagy csak sekélyen a humuszba mélyített szerkezetű épületekhez, esetleg tanyákhoz - tartozhattak.

Az Üllőn feltárt település szétszórtan elhelyezkedő gödör csoportjaival ehhez a településtípushoz tartozik. A település különlegességét az itt talált fém öntőminták és öntőtégelyek adják. Az öntésből származó fémnyomokat, maradványokat ugyan egyiken sem találtak, de valamennyi formán és a tégelyen is megfigyelhető, hogy erős hőhatásnak voltak kitéve, minden darab igen keményre, „kopogósra” égett. Az 5. számú forma egyik felének kivételével valamennyi épp, egész, többségük meglepően jó állapotban maradt meg. Csak a 4, 5, 7, 8. számú formák belsejében figyelhetőek meg sérülések, repedések, amelyek az öntés során keletkeztek. Az öntés tönkreteszi a formák belsejét, ezért a két részes öntőformákat csak egyszer lehetett használni. Az öntőformák különféle szerszámok öntésére szolgáltak: tokosvéső, laposvéső, laposbalta, nyélcsöves balta. A beöntő nyílást a formák rövidebb oldalán találjuk, míg a nyélcsöves baltánál a megolvasztott fémet a balta nyélcsövének alsó része felől, a fok és a nyéllyuk között öntötték a formába. Az egyik formán, a negatív két sarkában apró vájatokat mélyítettek, amelyek az öntéskor felszabaduló gázok elvezetésére szolgáltak. A fém beöntéséhez öntőtégelyt használtak. Az üllői öntőtégely nagyméretű, jól megformált darab. Enyhén ovális alakú, fala nem túl vastag, erőteljesen kiégetett. Peremén két kiöntőt is kialakítottak. Az előre elkészített nyersanyagot a tégelyben hevítették. A megolvasztott fémet minél hamarabb a formákba kellett önteni, hogy ne hűljön az öntéshez szükséges hőfok alá. A tűzhelyről lehúzott tégelyt egyik oldalára billentve el tudták távolítani a még az anyagban lévő salakot, ez után kerülhetett sor a másik kiöntőn keresztül a formákba

öntésre. A korai bronzkorban az öntvények felszínét a kiöntés után még alakították, utólag kalapálták, az esetleges öntési hibákat a fém hidegen történő alakításával próbálták javítani. Egy üllői gödör alsó részében két kőeszközt találtak: egy eredetileg háromszögtestű, függőleges munkaélű és lapos fokélű nyéllyukas balta töredékét, valamint egy négyzetes alakú csiszoló-, vagy dörzskövet. A nagyméretű kőbalta élén határozott használati nyomokat lehet megfigyelni. A nyéllyuknál tört el, majd új élet alakították ki rajta és megpróbálták ismét átfúrni. A makói kultúra edénykészletére kevés forma és szegényes díszítés, általában seprűzött vagy fésűs dísz a jellemző. Ez alól csak a belső részükön gazdagon díszített talpas tálak a kivételek. Ezek belső oldalán karcolt mintázatba összetört fehér port tettek. Feltehetően nem mindennapi használatra, hanem szertartási céllal készültek ezek az edények.

A makói kultúra időszakának vége táján nyugat felől a Duna mentén egy olyan népcsoport jutott el a Csepel-szigetig, mely művészien megformált és gazdagon díszített, fordított harangot formázó edényei nyomán Európa szerte a harangedény kultúra néven ismert.

Nyugat-Európában a Kr.e. 3. évezredben a neolitikum után a fém – elsősorban a réz és ennek természetes ötvözetei – használata sok helyen egy széles körűen elterjedt leletcsoporthoz, az ún. harangedényekhez és néhány jellegzetes tárgytypushoz kapcsolódott. A magyarországi leletanyaggal a morvaországi leletek mutatják a legtöbb hasonlóságot. A kultúrára jellemző, hogy általában nagyobb folyók és a tengerpart mentén terjedt el. A hajózási ismereteiket bizonyítják azok az afrikai elefántcsont leletek, melyeket dél-spanyolországi harangedényes kikötőkben találtak a rendszeres kereskedelem bizonyítékaként. Ugyanakkor a hazai településeik hulladékgödreiből talált nagyszámú lócsont a lótenyésztés kiemelt szerepére utal náluk.

Az európai őstörténet egyik legimpozánsabb edényének számító névadó harangedényeket sávos-geometrikus díszítés borította, mely időnként mészbetéttel is tartalmazott. Az edényeket helyenként festették is. Magának az edénytypusnak az elterjedését a sörivás kultúrájának terjedésével hozták összefüggésbe brit kutatók, melyet megerősíteni látszanak a legújabb természettudományos vizsgálatok Spanyolországban.

Budakalászon az M0 útgyűrű megelőző feltárásának keretében felszínre került 1070 síros harangedényes temető a kultúra legnagyobb temetője Európában, utána csak néhány, 100 és 200 sír körüli sírmező ismert Morvaországból és hazánkban. Szigetszentmiklós határában 2006-2007-ben folyt régészeti kutatás, amelynek során összesen 227 sír került elő. Ezzel a budakalászi után a második legnagyobb sírszámú harangedényes temetőt sikerült feltárni.

Budakalászon a temető a Duna partjától mintegy 200 méterre terült el, míg a hozzá tartozó település közvetlenül a folyó partján feküdt. A sírokat helyenként a nyugat-európai társaikéhoz hasonlóan körárok vette körül, azonban a korábbi kárpát-medencei tradíciót követve a temetkezések rítusa azoktól eltérően itt főként hamvasztás, azon belül is a hamvakat, égett csontokat edényekbe helyezték el, s látták el egyéb mellékletekkel. A temetőben előforduló harangedények mellett találhatunk az íjászatban használt alkarvédő kőlemezeket, pattintott nyílhegyeket, réztőröket, árákat, csontgombokat és néhány arany és ezüst ékszert is a többi edényeken kívül. Hasonló jellegzetességek voltak megfigyelhetők Szigetszentmiklóson is, de az itt talált egyik sír jelentőségét tekintve kiemelkedett a többi közül. Ebben egy előkelő ember temetkezésére került sor, aki hatalmi jelvényként és fegyverként alabárdot viselt, ami ebben a korban nagyon ritka kincsnek számított.

A harangedényes kultúra kései időszakával párhuzamosan figyelhető meg az ún. tell kultúrák megjelenése megyénkben. A tell olyan települési formát jelent, melyben az évszázadok során az felépített, időnként leomló, leégő, majd újjáépített épületek a korábbi maradványokon egyre magasabb halomra épülnek. Ezeknek a település halmoknak a magassága gyakran 10-12 métert is elérte. A tellek régészet feltárásánál a kutatók rétegekre bontva meg tudják határozni az egyes épületek szintjeit. A bronzkor folyamán először a nagyrévi kultúra népessége hozott létre ilyen jellegű telket a megyében. Jellemző, hogy stratégiaileg fontos helyeken hozták létre ezeket a földműves településeket. Temetőikben egyaránt találunk hamvasztott és zsugorított csontvázas temetkezéseket. Edényművességükre jellemző, hogy szerették szimbolikus karcolt díszítéssel ellátni kerámiáikat. A szigetszentmiklósi karcolt és bekarcolt

szimbolikus ábrázolások egy egyfülű, tojásdad testű pohár teljes külső felületét borítják. A pohár ábrázolásait három nagyobb és egy kisebb mezőbe rendezték, ezeken belül több kisebb mező található. A mezőkben összetett geometrikus és stilizált motívumok: függőleges és vízszintes irányú egyenes vonalak és zezzug minta, valamint kis körök alkotnak különböző kombinációkban csoportokat. Valószínűleg meghatározott rendszer szerint alakították ki a mintákat, amik egy szimetriára és szabályosságra épülő világképet jeleníthetnek meg. Négy stilizált emberi alakot is felismerhetünk. Ezek közül kettőt lábakkal, törzssel és felemelt karokkal ábrázolnak, az egyiket 90°-ban elfordítva. A jelenetek, jelképek, motívumok egy részének elfordított, fejjel lefelé történő megjelenítése több esetben is megfigyelhető volt. A pohár alsó részén, egymással átellenben két másik emberi alakot szintén felemelt karokkal, törzssel ábrázolva láthatunk. Felemelt karjaik között 4-4 kis bekarcolt kör található, valamint az egyiknél a törzse mellett két oldalt hasonló elrendezésben szintén látható 4-4 kör. A másik alak mellé vízszintesen húzódó zezzug mintát és egyenes vonalakat, kis köröket karcoltak. A kis körök esetleg égitestek, csillagok szimbólumai lehetnek.

A tell kultúrák közé tartozik a látványos földvárakkal is rendelkező hatvani kultúra. Életmódjuk fejlett paraszti gazdálkodással, intenzív földműveléssel és állattartással jellemezhető. Ebből adódóan ők is hosszú ideig, évszázadokig laktak egy helyen. Az egymásra rétegződött települési halmok szinte minden emberi tartózkodásra alkalmas földrajzi környezetben megtalálhatók. A lakóhelynek választott területen egy kisebb részt nagy árokkal elválasztottak, belső vár jelleggel. Ezek az árkok 15-20 méter szélesek, néha még ezt is meghaladják, mélységük 5 méter is lehetett. Az erősített települések építésénél figyelembe vették a természetes védelmet, folyókanyarulatokat, meredek hegyoldalakat. Általában egy-egy ilyen településen 150-200 fő lakhatott, de ez egyes esetekben az 500 főt is elérhette. Feltételezések szerint nem külső ellenség, hanem az egymás közelében élő közösségek birtokháborúi és az állatállomány védelme miatt erősítették meg lakóhelyüket. Temetkezéseiket kevésbé ismerjük, hamvasztás, majd a hamvak sírgödörbe szórása és különböző edények sírba helyezése volt a

jellemző ezekre. Hitviláguk nyomai a kis állatszobrocskák, kocsimodellek, ún. hegedű alakú idolkok.

A hatvani és a nagyrévi kultúra időszakában megyénkben megtalálhatók még a főként Dunántúlon megtelepült kispostagi kultúra emlékei is, melyek jelzik, hogy ebben az évezredben élénk kereskedelmi kapcsolatok voltak a különböző régészeti kultúrák népessége, lakosai között.

